

FILOZOFIJA IN ZNANOST

Razmerje med filozofijo in znanostjo je eno pglavitnih vprašanj v dokaj obsežnem ustvarjalnem opusu sodobnega francoskega filozofa Pierra Raymonda¹, teoretika, ki je problemsko izšel iz Althusserjeve filozofske šole. Ohranil je nekatere učiteljeve razrešitve in terminološke posebnosti - na primer iskanje razmejivene črte in spontano ideologijo znanstvenikov - ter se morebiti izmed vseh althusserjancev sprva najbolj oddaljil od Althusserja in se teoretično osamosvojil, kasneje pa se je povsem podredil njegovemu političnemu pragmatizmu. V pričujočem prispevku bomo skušali spremljati historiat oziroma filozofsko genezo razmerja med filozofijo in znanostjo, se zamisliti nad filozofskim novumom in približevanjem analitični filozofiji ter se končno zaustaviti ob teoretikovem notranjem zlomu.

Že v uvodu dela *Prehod v materializem (Le passage au mathéalisme, 1973)* se sprašuje, kako bi bilo sploh mogoče zaznamovati filozofsko dejavnost, kajti pomemben je imperativ - spodbujanje konceptualizacije filozofske aktivnosti. Mogoče jo je imeti za družbeni fenomen, jo artikulirati v različnih družbenih sektorjih, jo postaviti v razmerje in jo razložiti. Navede naslednje teze: filozofija je kontradiktorna dejavnost; znotraj vsake filozofije je spoznatno (*décelable* - spoznantno, dokazljivo) nasprotje med idealizmom in materializmom; funkcija filozofije ni preprosta, temveč je dvojna in daje naslednja vidika: zagotoviti teoretično reakcijo na znanstvene dejavnosti - bodisi spodbujati fikcijo bistev, bodisi odpirati se znanostim ali pa izkoriščati znanstvene modele v ideološke namene; filozofija je v ambivalentnem položaju - to pomeni razglašanje resnic ali teoretične posege; filozofija intervenira tudi v znanstvenih produkcijah in ni samo materialistična filozofija - prisotna je latentno ali pa se manifestira kot razmerje teoretične produkcije.² Vidimo, da filozofije ni mogoče obravnavati ločeno od znanosti in drugih dejavnosti. Problemski splet filozofija-znanost-ideologija je teoretična stalnica althusserjanske skupine filozofov. Raymond ji formalno ostaja zavezan in zvest.

¹ Pierre Raymond je bil rojen leta 1942. Najprej je bil študent, nato pa po letu 1971 predavatelj (*conférencier*) na pariški *École normale supérieure* pri Louisu Althusserju. Kasneje je poučeval filozofijo na liceju *Henri - IV* v Parizu.

² Pierre Raymond: *Le passage au mathéalisme, Idéalisme et mathéalisme dans l'histoire de la philosophie. Mathématiques et mathéalisme*, Paris, Maspero, 1973, str. 9, 10.

Obravnave filozofije se je torej treba lotiti kot refleksije razmerja med filozofijo in znanostjo, poudari Raymond in sočasno opozori, da je treba v zgodovini filozofije nameniti posebno pozornost zvezi med idealizmom in materializmom. Na prvi pogled je videti, kot da pisec oživlja tisto razlago, ki je bila v zgodovini filozofije pogosto poenostavljena in celo zlorabljena, vendar v resnici ni tako, saj je njegova miselna pot na začetku dokaj izvirna in zanimiva. Ugotovitev, da se v filozofiji neprestano odvija spor med idealizmom in materializmom, je najti že pri Althusserju, ki še dodaja, da je filozofija razredni boj v teoriji. Raymond se mu približa tudi tedaj, ko pravi, da filozofija intervenira v politiki. Prevzame spoznanje, da je treba rojstvo filozofije iskati v Platonovi filozofiji. Namen tega premišljevanja ni v tem, da bi izvedli komparacijo med Louisom Althusserjem in Pierrom Raymondom, vendar nekaterih ugotovitev v zvezi s tem ni dopustno izpustiti, saj bi tedaj neupravičeno povelečevali Raymondovo filozofsko izvirnost.

Rojstvo filozofije ni imelo preproste oblike, ampak so se hkrati prepletale teorija, znanost in matematika, pravi Raymond.³ Ko trdi, da je Platon uveljavil rojstvo matematike kot znanosti in združitve s politiko ter v zvezi z njo novo orožje - politično teorijo, pravzaprav že na samem začetku domneva gibkost filozofije kot dejavnosti, v kateri je združljivo skoraj vse.

Raymond meni naslednji: "Platon ni niti literat niti umetnik niti mislec"⁴, in s to trditvijo zavrača močno uveljavljeno spoznanje. Ne da bi kakorkoli argumentiral, poudarja, da Platonovi dialogi niso literarna zvrst; priznava mu največ parodijo. Dovolj pa si tautologijo, češ da je Platon platoniziral svojo doktrino. Pri Sokratu je po njegovem mnenju šlo za spontano ideologijo umetnika in znanstvenika ter za določitev razmejitvene črte med teorijo in prakso; Platon pa je to črto razločeval teoretično. Zdaj lahko tudi ugotovimo, zakaj ima za Raymonda Platon tako visok teoretični položaj. Grški idealist namreč ni raziskoval tega, kar je, ampak je delal znanost o znanosti, teorijo o teoriji - bil je gospodar (učitelj). "Filozof, ta teoretik teorije, ne bo nič drugega kot praktik filozofije."⁵ Refleksija nima statusa znanosti, ampak je dejavnost, praksa, todaj ali ne gre v vseh primerih za dejavnost. Problem tiči v tem, da še ne vemo, kaj je to razmejitvena črta. Ali teče premočrtno, morebiti pulzira, morda pomeni občasno zgostitev?

Rojstvo filozofije pisec enači s konfliktom med materializmom in idealizmom ter preide v nasprotje s samim sabo, saj Platonu vendarle pripiše idealistično ubranost, v katero ne vdirajo materialistične prvine. Začetni spor je torej bolj načelne vrste. Teoretična opredelitev obeh onotoloških smeri je po njegovem mnenju mogoča tako, da preciziramo filozofski status in metodično govorimo znotraj razlike. Pri tej tako imenovani klasifikaciji filozofije se spomni na Leninove razlage.

Kar zadeva materializem in idealizem, je treba ugotoviti, kako funkcionirajo teoretične in ideološke produkcije, ne gre pa prezreti, da je tudi Raymondova pozornost naperjena v iskanje ustreznih mehanizmov. Idealizem pojem projicira z bistvom, materializem pa poudarja, da teoretično ni nikoli razlog realnega. Materializem je po piščevem mnenju nov način filozofiranja, saj se manifestira kot globoka modifikacija v ideologijah in v filozofiji sami. Idealizem zlorablja religiozne dogme in moralne

³ Prav tam, str. 18.

⁴ Prav tam, str. 19.

⁵ Prav tam, str. 23.

vrednote, materializem pa znanstvena spoznanja.⁶ Potrditev, da se Raymond ponekod približuje sodobni analitični filozofiji, lahko med drugim razberemo iz stališča, češ da definirati koncept ne pomeni podati splošnega modela, neke vrste splošne sheme, kajti definicijo je treba pojmovati kot celoto teoretičnih pogojev, ki dopuščajo misliti različne figure. Filozofija se je že zgodovinsko prezentirala kot nekakšna utemeljiteljica znanosti, z drugega vidika pa kot disciplina, ki je osvobajala najvišje resnice. Dajala je celoto sredstev za podajanje znanstvenih izjav. Kategorije, ki so jih filozofi uveljavljali glede znanosti, so funkcionalno konstituirale princip njihovega sistema. Raymond kaže zavezanost strukturalistični tradiciji, ko zavrača pojmovanje subjekta kot samostojnega individua, nekakšnega znanstvenika, in se zavzame za to, da mora objekt obstajati samo kot korelacija s subjektom - šele tako je znanost sploh mogoča. Skratka, gre za metodo, ki artikulira rezultate v teoriji, zakone distribucije odgovorov in ne raziskovanj; ta metoda je pravzaprav v množini, metode pa niso nikoli partikularne, ampak so vedno splošne. Avtor pravi, da razmerje do znanosti ni marginalno ali bolj ali manj posledično, ampak je dano kot temelj in zato eksaktno povzroča izvornost tradicionalne filozofije; filozofija se namreč ne skuša konstituirati v relaciji do znanosti, marveč z vidika znanstvene aktivnosti.⁸

Znanosti so proizvajalke teorij, filozofija pa je dejavnost, ki se uveljavlja v obliki konflikta in spodbuja probleme. Epistemologija, na primer, ničesar ne producira, ampak samo odkriva (*découvre*). Materialistična filozofija odkriva okoliščine raziskovanja, izbira usmeritve in pripravlja védenje. V zvezi s tem se poraja veliko podob, medtem ko so koncepti v pravem pomenu besede zelo redki. Znanstveno branje je po Raymondovem mnenju sočasno retrospektivno znotraj same pretekle znanosti in sumirano na sedANJI sistem, ne pa na en sam znanstveni vidik.⁹ Metodični aspekt znanosti ima dvojni obraz - objektivni in zgodovinski - ter predvideva red, ki se poraja na dveh sektorjih: prezentaciji in sistematičnem doseganju rezultatov. Znanstvena vsebina se pojavlja kot sistem v družbeni celoti; pri tem so upoštevane tudi oblike podajanja in integrirane poti, ki vodijo vanj. Družba daje le splošno koherenco norm, ne pa eksaktnosti obravnavanja problemov. Metodično prostor tako ni znanstveni prostor v svoji čistosti, ampak je celota rezultatov in metod, podanih informacij in norm, ki oblikujejo realni sistem spoznanj.¹⁰

Pri tem spraševanju je piscu v veliko pomoč Louis Althusser. Konstituirana znanost je naravna nosilka spontane ideologije, informirane s sodobno filozofijo. Preseči demarkacijsko črto znotraj znanosti in ločevati to, kar Althusser imenuje ideološko in znanstveno, je prva epistemološka namernost (*finalité* - finalnost, smotrnost, namernost)¹¹. Materialistična intervencija v znanosti skuša zavreči idealistične težnje vsiljenja in eksploatacije ter uveljaviti preciznost glede metod, horizontov, problemov, hipotez in usmeritve. Vse to naj bi bilo uporabljivo za znanost samo. Filozofija se torej pojavlja v novi obliki: ne more več obstajati s produciranjem resnic. Raymond pravi, da idealizem znanstvene resnice postane materializem epistemološke resnice; projekt

⁶ Prav tam, str. 66.

⁷ Prav tam, str. 71, 85.

⁸ Prav tam, str. 87.

⁹ Prav tam, str. 114.

¹⁰ Prav tam, str. 118, 119.

¹¹ Prav tam, str. 121.

filozofske resnice postane filozofsko odkritje nefilozofskih resnic, epistemologija pa je samo ime razmaka (écart - odmik, razmak, umik, skok v stran, razlika, napaka, pomota, zabloda) med eksplicitnim in implicitnim znanosti, filozofije kot produkcije svoje redukcije in kritične protekcije sočasno. Spontana ideologija znanstvenikov povzroči, da vstopajo v problematiko elementi ideološkega izvora; epistemologija najde tam svojo najbolj delikatno intervencijo.¹²

Raymond sicer pravi, da znanstvene raziskave niso praksa brez subjekta, kajti sleherna človeška aktivnost predvideva subjekt, ki ga pisec izenačuje z ideološko navdušenostjo, toda ta subjekt ne pomeni vzročne notranjosti oziroma subjektivnosti, ampak nič drugega kot učinek sistema. Ideološko je kratko malo negativ znanstvenega, filozofija kot gibajoča se aktivnost pa lahko vrednostno povišuje kategorije ideologije ali znanosti. Ideologija ima po Raymondovem mnenju več pomenov: imaginacija, spontana ideologija, fragmentarna, praktična, angažirana in kritična ideologija. Imaginacija pomeni raven predideološke realnosti, v kateri je filozofija bistveno deležna teorije subjektivnosti. Spontana ideologija je razlika med reflektiranim in spontanim; uveljavljata se abstraktni, enostranski nivo in ideološka inverzija, ki konstituira subjekt in dopušča lingvistične, perceptivne in konceptivne produkcije. V fragmentarni ideologiji se porajajo zaznavajoče, zaželene, pojmovne, realne, vendar ne figurativne konstrukcije; te izjave in prakse predvidevajo provizorni subjekt kot iluzorni izvor lingvističnih, moralnih in religiozних praks. Praktična ideologija zaznamuje angažirane celote religiozних, moralnih, političnih in pravnih vrednot, ki interpelirajo individue v permanentne subjekte; filozofija ni praktična ideologija. Angažirane ideologije lahko zakrivajo vse vrste tekstualnih ali diskurzivnih realnosti: teološke ali literarne danosti, predznanstvene ideologije ali pojmovanja sveta; skupno jim je, da organizacija ni vsebina, ampak je forma - enotnost torej ostane formalna. Kritična ideologija pa je karakteriziranje materialistične filozofije.¹³ Razumevanje je povsem oddaljeno od Marxove pejorativne rabe in usklajeno z Althusserjevimi vsebinskimi opredelitvami.

Odgovor na vprašanje, kaj je sploh znanost, se prevesi v spraševanje, kako znanost funkcionira in kateri je njen mehanizem. Avtor matematiko razglasi za eksperimentalno znanost in nanjo aplicira materialistične teme. Osvetlitev matematike zahteva filozofski diskurz o matematiki; ta pa je sočasno znotraj matematike. Idealizem, do katerega je avtor kritičen, skuša o matematiki ustvarjati nov teoretični diskurz, ki naj bi bil zunaj nje, materializem pa si prizadeva omejiti resnico na sam matematični tekst, razlagati (zgodovinska naloga), spoznati funkcioniranje (epistemološka naloga), interveniranje v lastno notranjost (povsem filozofska naloga) - za razliko od idealizma mu ni do tega, da bi glede matematike produciral nove resnice filozofske narave.¹⁴

Ko premišljujemo o znanosti, imamo v mislih teorijo o svetu, kajti svet sam na sebi ni teoretičen. Po Raymondovem mnenju je znanstvenik bralec in zapisovalec brez boga.¹⁵ Sleherna teorija je zgolj neke vrste dodatek. Raymond je zavezan althusserjanstvu in se pridružuje zahtevi, da je treba definirati kriterije eksplikacije in konstituirati nove sisteme. Če bi radi govorili o znanosti o človeku, nismo na pravi poti, saj človek sploh nima koncepta. Zgodovina tedaj ni humanistična znanost, saj rigorozno govori o

¹² Prav tam, str. 123.

¹³ Prav tam, str. 134-136.

¹⁴ Prav tam, str. 166.

¹⁵ Prav tam, str. 189.

človeških skupinah, upošteva sociologijo ter dela politiko in tehniko.¹⁶ Pojma ni mogoče reducirati na predmet, kajti teoretični ali konceptualni objekt ni realni objekt. Materializem uvaja novo razlikovanje med objektom in objektivnostjo: predmet je čuten ali eksperimentalen, objektivnost pa je zunanja glede na subjekt, nikakor pa ni eksistenca kot objekt; način konceptualnega funkcioniranja je objektivni.¹⁷

Teorija korespondence, ki so si jo prilastili idealistični filozofi, je zdaj spremenjena: za idealizem je bila resnica prostor menjave, premestitve in identifikacije med konceptom in objektom, Raymond-materialist pa meni, da je to funkcionalno razmerje, ki predvideva kavzalne zveze oziroma teoretične konstrukcije. Tudi izkustvo je materialna transformacija. Kontinuiteta, ki naj bi obstajala v idealističnih besedilih, je pravzaprav ideološka, prva intervencija materializma pa se dogodi kot prekinitve bližine (proximité) med splošno govorico in idealistično tekstualnostjo.¹⁸ Kar zadeva idealizem, materializem zlasti problematizira substanco oziroma subjekt in pravi, da je subjekt samo funkcionalna iluzija - na človeški individuum in psihološko zavest ga projicirajo lingvistični, moralni in religiozni sistemi. Raymond ponovi Althusserjevo misel, da se proces brez subjekta odigrava v vseh človeških dejavnostih.¹⁹ Althusser je bil namreč prepričan, da so subjektu odvzeli središčno vlogo že Marx, Lenin in Freud; trojico je skušal brati na nov, izviren način. Raymond njegova spoznanja navaja kot že uveljavljena stališča, o katerih ni treba dvomiti.

Tudi tedaj, ko skuša najti za posamezne filozofeme družbeni prostor, se pisec navezuje na Louisa Althusserja. Verjame, da dialektični materializem še ni konstituirana filozofija in da filozofije ni mogoče istovetiti z naravnostjo nekega razreda nasploh. Tudi sam je kritičen do domnevnega hegeljansko poenostavljenega protislovja in trdi, da so protislovja zmeraj realna in imajo več faz. Transformacija dialektične teme ni tu ni toliko filozofska, kolikor je zgodovinska in politična.²⁰ Dokaj izvirno pa je Raymondovo razumevanje epistemološkega preloma (rupture épistémologique). Pri Bachelardu smo odkrili zastavek tega problema, pri Althusserju zgodovinsko umestitev v Marxov domnevni teoretični kontinuum in torej njegov notranji rez (coupure - zareza) - vse skupaj je imelo vendarle še filozofske razsežnosti, medtem ko Raymond zdaj zahteva, da ga je treba razložiti samo z vzroki znanstvenega reda in se povsem odvrniti od kakršnekoli ideološke zlorabe. Načrtno zapusti filozofska tla in se opravi k eksaktni znanosti - matematiki. To je v bistvu defetistično priznavanje nemoči filozofije same in nadaljevanje neopozitivistične redukcije filozofije na pomožno dejavnost.

Raymond sodi, da je filozofija v svojem temelju konstituirana v razmerju do eksistence znanstvenih resnic v zgodovini.²¹ Nenavadno pa je, da uporablja pri povsem formalnih vprašanih marksistično terminologijo - na primer znanstvene proizvodilne sile in njihovi produkcijski odnosi, imperializem logike ipd. Do filozofije ima potemtakem utilitaristični odnos - tu in tam je vendarle uporabna.

"Moderna logika se je razvila kot zavračanje zgodovine, kot ahistorični imperializem na znanstvenih teorijah,"²² navaja Pierre Raymond. Z znanstvenega vidika

¹⁶ Prav tam, str. 198.

¹⁷ Prav tam, str. 237.

¹⁸ Prav tam, str. 308.

¹⁹ Prav tam, str. 345.

²⁰ Pierre Raymond: *Mathérialisme dialectique et logique*, Paris, Maspéro, 1977, str. 13.

²¹ Prav tam, str. 30.

²² Prav tam, str. 43-44.

je pomembno, da je vsak element stvarnosti lahko vzrok/učinek ali načelo/posledica. Uporaba marksističnega izrazja vendarle ni naključna. Ugotovimo lahko, da prevzemanje Marxa ali pa morebiti Althusserjeve interpretacije Marxa funkcionira kot inherentna mera ali notranji kriterij Raymondovega dela. Kot althusserjanec je pač tudi on privrženec paradoksalnosti mišljenja. Čeprav ima filozofijo za dejavnost, je prepričan, da gre pri Marxu za nov tip znanosti - za zvezo teorije in prakse; Teorija naj bi omogočala tudi pravilno praktično pozicijo. Dialektika je lahko specifični vidik historične znanosti ali pa realnost razrednega boja, v katerem pravilnost pozicij ni samo pogoj praktičnega uspeha, marveč vrednost teorije, ki je nujna za praktični uspeh.²³

Raymondovo vrednotenje je treba pravzaprav šele razbrati, zakaj velikokrat zgolj navaja tuje misli in s tem dokazuje svoje poznavanje filozofske tradicije. Engelsu sicer očita, da vnaša zmedo v razmerje med realnimi nasprotji in teoretičnimi nasprotji ter s svojo dialektiko pogosto ignorira znanost, vendar pa ga ima poleg nekaterih drugih za misleca, s katerim se je vsekakor vredno ukvarjati. Izrazito vrednotna pa je naslednja sodba: logika se po svoji antihistorični naravi lahko brez dvoma poteguje za vlogo, ki je zgodovinsko omejena, in lahko nadzoruje metodično podano sklepanje, nima pa nikakršne moči nad produkcijo znanstvenih spoznanj, se pravi, nad njihovo zgodovino. "Kajti prav tam je analitična filozofija ovirala in transformirala to oviro z napadom na določene poskuse zveze med historičnim materializmom, zgodovino znanosti in filozofijo."²⁴ Poudarja, da je logična vrednost res formalna, toda resnica spoznanja, tista, ki je znanstvena, pa postane empirična in zunanja glede na povsem teoretično delo. Raymondovo enačenje filozofije za dejavnostjo se ujema z eno izmed pglavitnih zahtev neopozitivizma, vendar se nam nekako ne ujema relativna kritičnost do te doktrine - falzifikacija nikakor ni sprejemljiv kriterij za filozofijo, zakaj treba je uveljavljati še drugačno filozofijo, ne pa samo kritike. Logični pozitivisti v resnici ne dominirajo - njihova moč kvečjemu izvira iz nemoči filozofije. "Od tod nujnost razvoja zveze med materializmom in dialektiko za dopolnilo tej filozofski šibkosti notranjih reakcij neopozitivizma."²⁵

Če Pierre Raymond ne bi napisal dela *Rezistibilna usodnost zgodovine* (La résestible fatalité de l'histoire, 1982; résistible - ki se mu je moči upirati ali upreti), bi bilo mogoče skleniti premislek in ugotoviti, da je filozof dokaj izviren, kar zadeva nov predmet filozofske refleksije - matematiko, da sicer sprejema Althusserjeve rešitve nekaterih problemov in njegove termine, vendar pa dodaja tudi lastne ugotovitve. Knjiga *Rezistibilna usodnost zgodovine* pa pomeni svojevrsten piščev notranji zlom, ustvarjalno nemoč in načrtno ponavljanje že znanega. Raymond v njej kratko malo ponovi pglavitna Althusserjeva spoznanja in reproducira tisto dihotomijo oziroma razklanost, ki jo je mogoče ugotoviti že pri Althusserju, namreč razpetost med teoreticizmom in ambicioznim gnoseološko-epistemološkim načrtom in politično prakso, pragmatizmom in utilitaristično zlorabo filozofije, ki naj bi bila pravšnja za neposredne akcije. Nekritično prevzemanje Althusserjevih ugotovitev onemogoča poglobljanje v probleme in približevanje drugačnim rešitvam.

Zdaj mu gre za obnovo tiste filozofije, ki jo je navdihnil Marx, za razmerje med danim znanstvenim razumom in ideološkim angažmajem. Pravi, da je neprimerno

²³ Prav tam, str. 70

²⁴ Prav tam, str. 124

²⁵ Prav tam, str. 177.

reducirati razum na znanosti ali pa znanstveni razum uporabiti za kritiziranje ideologij, kajti scientistična redukcija lahko odpre pot iracionalizmu v umetnosti, morali in politiki.²⁶ S skoraj enakimi besedami ponovi Althusserjevo nezmožnost razrešiti razmerje med teorijo in prakso. Meni, da na papirju lahko funkcionirajo teoretični mehanizmi, medtem ko na drugi strani gre za politično, revolucionarno ali kontrarevolucionarno realnost. Kar zadeva relacijo med teorijo zgodovine in racionalno večnostjo, gre za dve filozofski poziciji, ki sta povsem različni. Zgodovina naj bi bila tisto, kar je časovno v zgodovini in ni nikoli resnično v središču znanstvene refleksije.²⁷ Poudarja, da znanosti zgodovine ni mogoče konstituirati drugače kot s politično prakso, saj teorija zgodovine ni samo teorija o posameznih okoliščinah, ampak je sama funkcija teh okoliščin in zlasti prakse transformacij teh okoliščin, ki se imenujejo politika.²⁸ Raymond je prepričan, da je bil prav Althusser tisti, ki je postavil nov problem, ki govori o tem, kaj naj uporablja zgodovina, da lahko dela politiko, zakaj poglobitnega pomena je politična akcija kot zgodovinska transformacija, teorija dejavnikov zgodovine.

Apologet znanosti, izganjalec subjekta, teoretični antihumanist zdaj zapiše: "Za osvobajanje realnega individua je treba razvijati njegove zmožnosti v pravem pomenu, v zahvalo skupnosti - to je edini program komunizma. Skupnost je sredstvo osebne svobode."²⁹ Zdaj noče več klasične filozofije, ki naj bi bila utrdila razmerje med teorijo in časom kot relacijo izključevanja, ampak je zanj v družbeni zgodovini bistveno vsakodnevno, konkretno, naključno in posamezno. Poudarja, da se je treba angažirati pri transformaciji realnosti in tako dobiti moč za teoretiziranje, ne misliti objekta kot realnosti, marveč ga je treba imeti za možno transformacijo, saj objekt znanosti ni vedno realnost. Teorijo je treba ločevati od realnosti ter jo navczovati na transformacijo in prakso.³⁰

Politični program ne more ostati samo načelne vrste, ampak zahteva natančno, postopno, realno, trezno in tudi humanistično teoretizacijo. Kolikor je samo kratka zahteva in ponovitev že znanega, lahko obvisi v zraku kot prazna lupina ali fraza. Tako kot je bil defetist tedaj, ko je filozofiji odrekal samostojno vlogo, se tudi zdaj zaustavi pri teoretično nereflektirani zahtevi.

LITERATURA

- Althusser, Louis, *Positions*, Paris, Éditions sociales, 1982.
Hribar, Tine, *Moč znanosti, Marksistična teorija družboslovja*, Ljubljana, Delavska enotnost, 1985.
Majer, Boris, *Strukturalizem*, Ljubljana, Komunist, 1978.
Raymond, Pierre, *Le passage au mathérialisme*, Paris, Maspero, 1973.
Raymond, Pierre, *De la combinatoire aux probabilités*, Paris, Maspero, 1975.
Raymond, Pierre, *Mathérialisme dialectique et logique*, Paris, Maspero, 1977.
Raymond, Pierre, *La résistible fatalité de l'histoire*, Paris, J. E. Hallier, Albin Michel, 1982.

²⁶ Pierre Raymond: *La résistible fatalité de l'histoire*, Paris, J. E. Hallier, Albin Michel, 1982, str. 8.

²⁷ Prav tam, str. 33, 35.

²⁸ Prav tam, str. 85.

²⁹ Prav tam, str. 142.

³⁰ Prav tam, str. 153-154.